

Netwerkfaciliteit RTLG

*Samen de transitie van
het landelijk gebied*

RTLG Reflectietafels

Dieper Wortelen

*RTLG Reflectietafel III - 'De natuur top of
mind'*

Van een systemische naar praktisch-waarderende benadering

Waarom reflectietafels?

Realisatie van de transitie landelijk gebied is een mega-opgave en LNV en provincies hebben daar samen de schouders onder gezet. Met waterschappen, gemeenten en heel veel andere partijen die bij de uitvoering betrokken zijn. De behoefte aan reflectie van buiten ('wetenschap & praktijk') naar binnen ('het overheidssysteem') leeft breed, maar helaas nemen we niet zo vaak de tijd daarvoor. Met een reeks van reflectietafels willen we die kwaliteitstijd wèl maken. Doel is inspireren, reflecteren en leren van elkaar. Met een vaste kern van 'reflectievragers' en 'reflectiegevers' en met wisselende frisdenkens die een specifieke invalshoek kunnen belichten. Zo verzamelen we een groep kritische vrienden rondom de transitie. De reflectietafels kennen één vast ingrediënt en dat is vrije ruimte: het gesprek gericht op de verheldering van essenties, het opschorten van oordelen, het verwoorden en toetsen van persoonlijke visies.

1.1 Reflectietafel III - Transitie Landelijke Gebied: natuur top of mind? | Wat is er ter tafel gekomen?

Deze bijdrage is een algemene en vrije vertaling van wat er tijdens derde editie van de RTLG reflectietafels ter tafel is gekomen. In het huiskamercafé Oortjeshikken, midden in de Ooijpolder, hield Hans de Kroon (hoogleraar ecologie & initiatiefnemer en trekker van het interfacultaire consortium 'Healthy Landscape') een bevlogen verhaal over de gevaren en negatieve veranderingen in biodiversiteit van planten-, vogels- en insectensoorten. Maar hij bood óók optimisme in de verandering: de kansen en mogelijkheden om met verschillende samenwerkingspartners de biodiversiteit weer te herstellen. De Ooijpolder als bewijsstuk. Klein beginnen, groots denken.

Vervolgens vonden er twee 'excursies' plaats. Binnendijs liepen we met Hans de Kroon door de polder met als gesprekstema: 'biodiversiteit en veerkracht van systemen'. Buitendijs liepen we met Jaap Dirkmaat (Dir. Vereniging Nederlands Cultuurlandschap, oprichter van de vereniging Das en Boom) door de Ooijpolder met als gesprekstema 'landschapsherstel en participatie'. In groepen werd er gesproken over het centrale thema van deze reflectietafel: 'Hoe krijgen we natuur in de transitie landelijk gebied meer top of mind?'. Het antwoord ligt verscholen in de veranderaanpak: van een systemische naar een waarderende benadering.

'Kies een ander vertrekpunt: een boodschap met persoonlijke urgentie én een aanpak die gestoeld is een waarderende en praktische aanpak. Hoe ziet het landschap van toekomst er voor jou als persoon uit? Laat die vraag beantwoorden door mensen in het gebied zelf en niet van buitenaf. Een waarderende aanpak is een buitengewoon krachtig instrument om positieve verandering in gang te zetten'

Wist je dat...? De locatie 'Oortjeshikken'

Er gaan verschillende theorieën rond over de naam 'Oortjeshikken'. Een uniek huiskamercafé midden in de Ooijpolder. Het monument werd gebouwd rond 1600 en had toen al de functie als herberg. De naam Oortjeshikken kan afgeleid worden van het Duits voor 'Ort an der Hecke'. Ook kan het verwijzen naar het feit dat bezoekers een 'oortje' moesten betalen om door de hekken in de Ooijpolder te mogen wandelen. Of is de naam dan toch ontleend aan het fenomeen dat dat gasten 'hun laatste oortje' versnoepten aan de toog...? wie zal het zeggen?

Deze vrije bijdrage is geen letterlijk gespreksverslag met herleidbare uitspraken. Het is wél een korte impressie van de interessante en prikkelende ochtend. Met deze vrije bijdrage hopen we dat het gesprek, waar of met wie dan ook, op een abstracte manier inspiratie kan bieden aan eenieder die aan de transitie landelijk gebied werkt.

1.2 De veranderurgentie | Je ziet 't pas als je het doorhebt...

'Je ziet 't pas, als je het doorhebt' zei een voetballegende ooit. De natuur heeft in deze zomerperiode haar prachtige groene glans terug. Zo op het eerste gezicht is het maar moeilijk te geloven dat de staat van natuur de afgelopen jaren ernstig is verzwakt. Toch is het waar. Sinds 1900 is 85% van de inheemse planten- en diersoorten uit Nederland verdwenen (bij een Europees gemiddelde van 60%). De Radboud Universiteit doet en deed hier veel onderzoek naar. In 27 jaar is er een dramatische afname van de insectenbiomassa. Naast de verstedelijking speelt het gebruik van pesticiden en bestrijdingsmiddelen in de landbouw hierin een belangrijke rol. En die insecten hebben juist een cruciale rol in onze voedselketen. Een wereld zonder insecten zorgt voor een afbraak van onze voedselketen. Zonder bijen geen bestuiving van gewassen. Zonder bestuiving een

dalende voedselproductie van bijvoorbeeld groenten, fruit, noten, chocola en koffie. Het uitsterven van insecten zorgt ook voor een dalende populatie vogels in Nederland. Waar de Vogelbescherming zich jarenlang inzette voor de bescherming van bijzondere vogelsoorten in Nederland, heeft het nu de handen vol om zich in te zetten voor het op peil houden van onze 'gewone' vogelpopulatie. Zonder dat we 't zien hobbelt de staat van natuur in rap tempo achteruit. En toch, als je goed kijkt zijn er genoeg aanwijzingen te vinden. Maar om die te vinden moet je de natuur in. Je gaat het namelijk pas zien, als je het doorhebt...

De Ooijpolder is één van de voorbeeldprojecten gericht op landschapsherstel. Door de handen in een te slaan zijn natuurbeschermers en boeren erin geslaagd heggen, struwelen, knotbomen, bloemrijke slootkanten, graskruidenstroken en plasdras-oevers terug te brengen én toegankelijk te maken voor mensen. Een gebied waarin na de ruilverkaveling uit de jaren negentig nauwelijks nog iets van een landschappelijke structuur restte. Het landschap in de Ooijpolder bij Nijmegen heeft de afgelopen jaren een ware metamorfose ondergaan. Het Deltaplan van de Vereniging Nederlands Cultuurlandschap (VNC) is uitgerold over het gebied. Binnen vier jaar wisten VNC, agrarische natuurvereniging De Ploegdriever en landschapsfonds Via Natura het plan voor het proefgebied Ooijpolder samen met de boeren uit te werken en geheel volgens het lokale landschapsbeleidsplan uit te voeren. Langjarige contracten voor agrarisch natuurbeheer en eerlijke betaling zijn daarvoor de sleutel geweest. Maar ook commitment en vertrouwen vanuit de overheid. Dit initiatief maakt niet alleen het landschap mooier, maar heeft ook een gunstige uitwerking op flora en fauna.

Sfeerimpressie RTLG Reflectietafel III

1.3 De veranderaanpak | Een reflectie

Het succes van de metamorfose in de Ooijpolder is te danken aan een waarderende veranderaanpak: het denken en handelen in wat er (wel) kan. Zoeken naar kiemen van vernieuwing. De doorontwikkeling van het landelijk gebied is gebaat bij optimistisch verhaal. Samen met gebiedspartners durven dromen over de gewenste toekomstige situatie. Met daarbij de open uitnodiging aan partners om zelf onderzoeker te worden van de gebiedspraktijk. Volharden in deze missie en het delen van successen geeft energie en motiveert om in beweging te blijven richting landschapsherstel. Het startpunt is niet datgene wat ontbreekt, of wat fout gaat of gegaan is, maar datgene wat energie geeft. En dat ligt verscholen in een aantal simpele basisvragen: wat betekent de natuur voor jou? En hoe wil jij zelf dat het natuurlandschap eruitziet? Om de natuur meer top of mind te maken in de transitie landelijk gebied spelen de volgende vier aspecten een belangrijke rol.

(1) *Werk aan publieke bewustwording.* Het succesvol kunnen vertalen van de wetenschappelijke inzichten over de slechte staat van de natuur naar het grote publiek is een belangrijke factor in het vergroten van de veranderbereidheid in de samenleving. Maar dat blijkt een lastige opgave. We komen over het algemeen pas in actie als we de gevolgen echt zelf ervaren of goed doorgronden wat het belang van de verandering inhoudt. Juist daarom is een excursie naar een natuurarm en natuurrijk gebied ook zo goed: het spreekt tot de verbeelding. De transitie landelijk gebied zou minder in het teken moeten staan van stikstofdepositie en het uitkopen van boeren. Het zou meer moeten gaan over waarom die transitie zou hard nodig: de staat van de natuur. En dit valt goed te illustreren door te wijzen op het gevaar dat onze voedselvoorziening, door de afbraak aan onze biodiversiteit, in het gedrang gaat komen. Het feit dat de biodiversiteit achteruit hobbelt leidt tot een afbraak van onze eigen voedselpiramide en daarmee ons voedsel.

(2) *Zie transitie landelijk gebied als een 'waardentransitie'.* Voor een succesvolle transitie landelijk gebied is samenwerking met landbouwers cruciaal. Die samenwerking komt alleen tot stand door oprechte interesse en waardering voor elkaar. Het samenwerkingssucces in de Ooijpolder is te danken aan een goed gesprek met boeren, op een waarderende en oprechte manier: waarom ben je boer geworden? Hoe kijk jij naar de toekomst van je land? Welke persoonlijke waarden liggen hieraan ten grondslag? Het gesprek over de 'waarom we dingen doen zoals we die doen' en welk toekomstbeeld hierbij hoort werkt. Gewoon uit oprechte interesse. Op basis van uitwisseling van persoonlijke waarden kan gezocht worden naar de gedeelde waarden tussen partners in het gebied. Dat is een vruchtbare bodem om samen beelden te vormen over de toekomst van een gebied. En vervolgens de schouders eronder te zetten.

Om 'de natuur' meer top of mind te krijgen in de samenleving kunnen gespreksinstrumenten behulpzaam zijn. Zo is de Waardenkaart Natuur een handig tool om te zoeken naar de persoonlijke opvatting van mensen over 'de natuur'. Voor sommige mensen roept de ongereptheid van een donker bos het gevoel op van echte natuur. Anderen genieten intens van een vlinder op een bloempot aan de balkonrand en vinden dit waardevolle natuur. In discussies over natuur, natuurbeheer en natuurbeleid is het lastig de variëteit aan opvattingen over natuur te herkennen en begrijpen. Wat hierbij kan helpen is de Waardenkaart Natuur: welke waarden liggen voor jou ten grondslag aan de opvatting over natuur?

(3) *Omarm de natuur-maakbaarheids-paradox.* Het is een gekke gedachte. Om de natuur te herstellen moeten we ingrijpen in een natuur die we zelf 'maakbaar' hebben gemaakt. En daarin zijn we uitputtend en vernietigend te werk gegaan. Maakbaar ingrijpen om natuur minder maakbaar te maken is het paradoxale devies. En dat betekent zowel aandacht hebben voor de natuur in natuurgebieden maar ook voor de gebieden tussen natuur- en landbouwfuncties. Volgens het Living Lab experiment in de Ooijpolder (maar ook op andere plekken in Nederland) wordt het duidelijk dat het aanleggen van natuurlijk hagen en

'Ga pionieren. Geef ruimte voor uitvoeren van experimenten. Voor je 't weet heb je er gratis stikstofreductie bij'

bufferzones een goede zet is. Ook het inzetten van 'flower power' is een dijk van een interventie voor dijkversterking. Er zijn succesvolle experimenten uitgevoerd met grassoorten, kruiden en biodiversiteit die (onder andere door een sterke wortelmat) een cruciale rol spelen in de waterverdedigingslinie en de strijd tegen de zeespiegelstijging.

De natuurlijke maakbaarheidsgedachte is de basis voor groene innovatie: het opschalen van lokale of regionale agrarisch natuur- en dijkbeheersplannen op basis van participatie, experimenteren, monitoren en evalueren. Het Living Lab Ooijpolder is hier een goed voorbeeld van. De dijkflora van de Ooijpolder bewijst dat in relatief korte tijd herstel van flora mogelijk is en dat insecten terugkomen. Dat is uiteindelijk ook een belang voor de landbouw (bestuiving!) en dus voor onze voedselzekerheid. Momenteel zijn er meerdere living labs in Nederland (bijvoorbeeld veenweidegebied in Alblasserwaard en Zuid-Holland in de duin- en bollenstreek). Deze Living Labs zijn onderdeel van het Deltaplan Biodiversiteitsherstel waarin natuurorganisaties, boeren, burgers, wetenschappers, banken, overheden en bedrijven zich samen inzetten voor biodiversiteitsherstel in Nederland. De grootste uitdaging zit in het verbinden van de Living Labs en de opschaling naar nationaal niveau. Daarnaast is de natuur-maakbaarheidsparadox nog complexer bij het opstapelen van andere maatschappelijke problematiek zoals energie, woningnood en mobiliteit.

(4) Creëer de omstandigheden om gewoon aan de slag te gaan. Geen systemische blauwdruk, wel ruimte voor waarderend experimenteren. Bij verandering hoort weerstand. Dat is ook helemaal niet raar. Immers, een succesvolle manier van werken, gedrag en houding die voor efficiëntie en stabiliteit hebben gezorgd, kunnen in een veranderende context onder druk komen te staan. En daar gaat iedereen op zijn eigen manier mee om. Ook de initiatieven als onderdeel van het Living Lab in de Ooijpolder konden niet altijd op gejuich rekenen. Maar door een bewuste focus op een aantal agrarische koplopers volgde er vanzelf meerdere partners in het gebied die wilden aanhaken. 100% draagkracht is niet nodig. Zoek naar een openingetje. Gun een ieder zijn of haar eigen beginnetje. Neem angst voor anders en voor verandering weg en laat in praktijk zien dat bijvoorbeeld met agrarisch natuurbeheer een goede boterham verdiend kan worden. Laat zien dat het wél kan. Als het eenmaal loopt, groeit het enthousiasme. Dat succes zat hm in de Ooijpolder vooral in het omarmen van het experimentele karakter van het proces en de persoonlijke benadering op basis van wederzijds respect en waardering voor eenieder zijn vak. Het experiment ter versterking biodiversiteit in het gebied stond centraal. De inzet van promovendi als ambassadeurs maakten gebiedspartners nieuwsgierig. Door regelmatig te monitoren en evalueren groeit er enthousiasme rondom de voortgang van het experiment. Daarnaast geeft deze setting de spannende lading van een ruimte waarin iets mag mislukken. Doen - leren - beter doen. Niet geheel onbelangrijk waren de financiële middelen die beschikbaar werden gemaakt voor de landbouw/natuur combinatie. Maar die middelen kwamen zonder al te veel voorwaarden of regels. Er werd vrijheid gegeven om te experimenteren zonder per sé te weten wat het oplevert. De geldschieters waren comfortabel in het niet-weten. En dat biedt vertrouwen én ruimte aan de initiatiefnemers. Voor in de toekomst betekent dit om het concept van landbouw inclusieve natuur uit het hoofdlijnenakkoord te gaan omarmen en samen met gebiedspartners kleur te geven. De overheid moet vooral de blijvers helpen. Dat geldt voor economische blijvers (boeren die doorgaan), maar ook voor ecologische blijvers (natuur van nu en straks).

'Ga niet trekken aan een landbouwer. Bij geen interesse is het ook oké. Zoek naar de koplopers en werk op basis van oprechte intenties en waardering'.

Kortom, bewustwording, vertrouwen, geld en experimenteeruimte gecombineerd met een waarderende aanpak zijn een gezonde bodem voor succesvolle samenwerking. En deze gezonde bodem is de basis voor wat Hans de Kroon 'korreligheid' in natuur noemt. Het unieke en kleurrijke samenspel van biodiversiteit. Dat wordt aangevoerd door een gezonde ondergrond: een plek waar de wortels van bloemen, planten en grassoorten elkaar niet beconcurreren maar elkaar verrijken,

voeden en versterken. Zo is de natuur een voorbeeld én aanleiding voor eenieder die op zoek is naar samenwerking in de transitie van het landelijk gebied.

1.4 Inspiratie | Leestips die tijdens de Reflectietafel genoemd zijn

Handige links
Waardenkaart Natuur , Argumentenfabriek, in opdracht van min. EZK, Hogeschool Windesheim & Staatsbosbeheer
Het Pon-Telos Kennis van de regio Naar een ander landelijk gebied (hetpon-telos.nl) , Magazine 'Kennis van de regio' Naar een ander landelijk gebied (hetpon-telos.nl)
Tussenrapportage Toekomstgesprek Landelijk Gebied: Dieper Wortelen, 2024
Rapportage & advies over het Toekomstgesprek Landelijk Gebied: Dieper Wortelen, 2023.

